

Interregne i bandositats a Aragó

Josep-David GARRIDO I VALLS
Doctor en història

INTRODUCCIÓ

Les pugnes entre bandositats, les guerres privades, constituïren un endemisme de la societat aragonesa a la fi de l'edat mitjana. La lluita per la influència política entre els membres d'una noblesa gelosa dels seus privilegis fou constant des de la fi del segle XIII, atida en gran mesura per l'oposició a l'absolutisme reial que la derrota de la Unió en 1348 no aconseguí eliminar.

El bàndol com a associació de caire bel·licós en defensa dels interessos d'un determinat grup o confederació nobiliària no és un fenomen exclusivament aragonès,¹ puix que el trobarem al Regne valencià, al Principat català i també desenvolupat a Sicília, però sí que serà al regne peninsular de ponent on assolirà una major preponderància i, arribats a l'Interregne, serà un factor determinant del suport a un candidat a la corona o a un altre. La crisi generada per la mort sense hereu legítim de Martí I reviscolà les tensions entre aquella aristocràcia vençuda a Èpila, la unionista, i la reialista arreglada en les files de Jaume d'Aragó, comte d'Urgell, rivalitat reflectida un cop més en l'antagonisme entre els Luna i els Urrea, entre qui comandà l'exèrcit reial en aquella jornada de diumenge, 21 de juliol de 1348, Llop Ferrandes de Luna, i un dels cabdills unionistes, Joan Ximenes d'Urrea, que morí en la batalla.

A Èpila sucumbí, no definitivament, l'anhel d'una noblesa convertit en aspiració de classe disfressat d'aragonesisme, per a limitar el poder del monarca. Sis dècades després, però, la ideologia que inspirà la Unió tornà a rebrotar i a tenir una nova oportunitat. S'havia d'elegir un rei a qui, òbviament, es pretenia dòcil a les reivindicacions dels qui l'havien entronitzat. Aquest, en absolut, per a la facció més arrecerada en els privilegis del reialme, no podia ser qui havia pretès i aconseguit la lloctinència general en temps del rei Martí, el comte d'Urgell, que, altrament, gaudia del suport del partit reialista encapçalat per Anton Martines de Luna i de Xèrica, senyor de Loarre, a qui seguien els Alagó, els Lanuça, els Urriés, els Lopes de Sessé i els Peres d'Ayerbe. En contra se situaven els que s'havien atrinxerat en les institucions regnícoles en oposició als dictats reials en vida de Martí i, és clar, els Ximenes d'Urrea, enemics acèrrims dels Luna.

1. El fenomen de les bandositats aragoneses ha estat analitzat a la tesi doctoral —inèdita— de María Jesús TORREBLANCA GASPÀR, *Violencia urbana y sus manifestaciones en el Aragón bajomedieval*, Saragossa, Universidad de Zaragoza, 1993. Vegeu, també, María Jesús TORREBLANCA GASPÀR, «Sistemas de guerra, sistemas de paz; los bandos en el Aragón de la Edad Media», en *Aragón en la Edad Media. Sesiones de trabajo. IV Seminario de Historia Medieval. Violencia y conflictividad en la sociedad de la España bajomedieval*, Saragossa, Universidad de Zaragoza, 1995, p. 101-120.

A les Corts de Saragossa de 1348, un Pere III² victoriós esquinçà públicament el Privilegi de la Unió —per això el sobrenom «del Punyalet»—, però no el Privilegi General que els aragonesos havien arrencat al seu sobirà en 1283, convertit en fur. De més a més, la institució del justícia eixí reforçada com a garant de les llibertats del reialme. Pere III abolí definitivament les disposicions consentides per Alfons II el Franc (1287), que autoritzaven els súbdits a destituir el rei en cas d'incompliment de la seva paraula. Evidentment, era una llei intolerable per al sobirà. Amb aquest acte, amb tota l'exhibició pública tan característica de Pere III, era posat el punt i final a la Unió. Ara bé, per a vèncer la Unió, el monarca s'havia convertit en subjecte actiu de les lluites nobiliàries. En primer lloc, tot oposant el principal ric home del reialme, Llop Ferrandes de Luna, i els seus valedors, a la resta de l'entramat aristocràtic unionista. Efectivament, amb Llop s'alinearen els clans poderosos dels Alagó i els Cornell. També Pere III l'intentà amb el seu germà díscol, l'infant Ferran, però fou debades. En definitiva, el rei constituí els seu propi bàndol, per a la qual cosa bastí una xarxa d'afeccions i solidaritats que havien de constituir el bloc reialista, magníficament ordit pel majordom reial Bernat de Cabrera.

La monarquia, doncs, per imposar-se en el mapa feudal aragonès, se serví de la maquinària dels bàndols. Nogensmenys, el resultat d'Épila no fou, però, un «fracàs aragonès»,³ com pregona determinada historiografia que pretén assimilar l'unionisme a l'aragonesisme. A Épila foren, finalment, dos bàndols antagònics, tots dos aragonesos, els que s'hi enfrontaren i —atenció!— amb pretensions similars. Si bé els unionistes lluitaren per a conquerir la parcel·la de poder que creien que els corresponia, els reialistes l'havien d'aconseguir tot formant part de l'aparell de l'Estat. Tanmateix, Pere III no utilitzà la victòria per a desarticular la xarxa de complicitats que feia possible l'existència de les bandositats. El bàndol, en definitiva, era massa omnipresent en la societat aragonesa baixmedieval i, fins i tot —permès per fur i llei de la terra— servia per a garantir, en certs moments, l'ordre públic. És per això que hi ha qui ha apreciat en el bàndol un sistema per a mantenir la pau.⁴ D'aquí que des de l'Estat, malgrat les violències que puguin arribar a generar, mai no s'opti per a castigar els bàndols, sinó tan solament per a controlar-los. Exemple d'aquesta política és l'actitud de Martí I, que a les Corts de Saragossa de 1398-1399 intentà delimitar el nombre de valedors, o sia la parentela que nodria cada bàndol, tot fixant-lo en el quart grau de parentesc.⁵

Altrament, resulta significatiu que sigui el comte Jaume I d'Urgell el revulsiu del darrer esclat unionista. Un Pere III sense descendència masculina pretengué convertir la seva filla Constança en successora al tron en contra dels drets del germà. Dècades després, la disputa entre germans, rei i comte, seria recordada per Margarida de Montferrat —si hem de fer cas de Zurita— en el consell al seu fill perquè rebutgés l'acord de Casp: «Representábale a menudo que se acordase del ánimo grande y generoso del infante don Jaime su agüelo que con tanto esfuerzo y valor resistió a la tiranía del rey don Pedro su hermano, que le quiso privar de la sucesión que legítimamente le pertenecía; y por su derecho y justicia, que era notoria, todo el reino se puso en armas; y el rey no le pudo privar de la procuración general que le competía como a legítimo sucesor sino con la vida.»⁶

2. Per a la citació dels reis catalanoaragonesos, que no sols del reialme d'Aragó, utilitzaré la numeració dinàstica, és a dir, la tradicional, que és l'emprada per l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

3. Així, de «fracàs aragonès», sentència Sarasa Sánchez la desfeta unionista enfront de Pere III, a Esteban SARASA SÁNCHEZ, *Sociedad y conflictos sociales en Aragón. Siglos XIII-XIV. Estructuras de poder y conflictos de clase*, Madrid, Siglo XXI, 1981, p. 52-75.

4. De «sistemas de paz», són titllats els bàndols per María Jesús TORREBLANCA GASPAS, «Sistemas de guerra, sistemas de paz...», p. 104.

5. María Jesús TORREBLANCA GASPAS, «Sistemas de guerra, sistemas de paz...», p. 115-116.

6. Jerónimo ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, 12-5, edició a cura d'Ángel Canellas, vol. 5, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1980, p. 301.

Fet i fet, continua la mare de Jaume II d'Urgell, «que nunca al conde su padre le negaron ser heredero legítimo destes reinos si los reyes don Juan y don Martín sus primos no tuviesen hijos varones legítimos, y que agora por enemistad y bando le echaban del reino con opresión y fuerza dándole nombre de justicia».⁷ Atenció! Per enemistat i bàndol. Precisament la parcialitat dels qui, oposats a l'autoritat reial quan no es corresponia amb llurs interessos particulars, utilitzaven les institucions regnícoles aragoneses en benefici propi. Aquest era el cas de l'arquebisbe saragossà Garcia Ferrandes d'Herèdia (nebot de qui fou gran mestre de l'orde de l'Hospital), esdevingut el veritable home fort del reialme a la mort de Martí I, però que —hem d'insistir-hi— mai no fou persona de la confiança del darrer sobirà del casal de Barcelona, tampoc de Pere III. Ara bé, sí que fou un individu proper a Joan I, quan aquest encara era infant i també quan assolí la reialesa. Bisbe de Vic des de 1377, interferí en la disputa entre Pere III i el seu primogènit, la qual cosa li valgué la condemna del rei, ser foragitat de les Corts generals de Montsó (1383) i perdre la dignitat episcopal. A la mort de Pere III (1387), Joan I recompensà la lleialtat del prelat aragonès tot convertint-lo en arquebisbe de Saragossa. Home de bàndol, violent i controvertit, al seu voltant s'arrecerava la parcialitat dels Ferrandes d'Herèdia i també la dels Roís de Liori. No debades, era cunyat del governador d'Aragó, Gil Roís de Liori, alhora emparentat amb el clan dels Ximenes d'Urrea i un home gelós de qualsevol oficial reial superior en rang, fos qui fos: primer el comte de Dènia, Alfons d'Aragó-Ribagorça (1402-1404), i després el comte d'Urgell (1410).

En absència del monarca al reialme, l'arquebisbe, el governador i el justícia Joan Ximenes Cerdan, el tercer i necessari aliat, disposaren de la cosa pública en benefici propi, tot bastint una xarxa de clientele que des de Saragossa s'estenia per tot Aragó, fins allà on una parcialitat rival era capaç de fer-los front; com eren els Luna, tot i que no tots els d'aquest cognom. Precisament, aquests tres personatges més el senyor de Saidí (Baix Cinca), Berenguer de Bardaixí, assoliren un protagonisme determinant durant l'Interregne, tot esdevenint els principals executors de la farsa que acabà per coronar Ferran de Trastàmara (fill de la infanta Elionor i nét, doncs, de Pere III) a Casp. Sí, he dit farsa, en el sentit més genuí del mot, i espero no provocar cap esquinçament de vestidures per això. Algú, nogensmenys, el jutjà d'iniquitat.⁸ Jo no arribaré tan lluny. Farsa, pantomima, comèdia, tots tres substantius em valen per a qualificar la ficció de l'anomenada «via de justícia», que per a la troica governamental formada per Roís de Liori, Ximenes Cerdan i Bardaixí —aquest directament a sou de Ferran, el d'Antequera— només era compatible, per interès personal i de facció, amb l'elecció de l'infant i regent de Castella.

EL REI MARTÍ I LA QÜESTIÓ DE LES BANDOSITATS ARAGONESES

En vida de Martí I l'Eclesiàstic (que la historiografia ha distingit amb el sobrenom de l'Humà), Aragó era un reialme on les parcialitats nobiliàries —els bàndols— competien amb les armes per influència i poder, parapetats en una legislació massa permissiva amb la violència feudal i que els reis anteriors no havien estat capaços de contrarestar. Si destacava, sobretot, la rivalitat entre els Urrea i

7. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 12-5.

8. Qualificat així —clar i català!— per Lluís DOMÈNECH I MONTANER, *La iniquitat de Casp i la fi del Comtat d'Urgell: Estudi històric-polític*, Barcelona, Llibreria Verdager, 1930. Sobre el Compromís de Casp, l'origen del conflicte i la seva resolució, vegeu també Josep-David GARRIDO I VALLS, *Ferran I «el d'Antequera», un rei de conveniència*, València, Tres i Quatre, 2011; i del mateix autor, «El Compromís de Casp», a Àngel Casas (dir.), *El Compromís de Casp: negociació o imposició?*, Cabrera de Mar, Galerada, 2013, p. 153-183.

els Luna, amb veritables exèrcits de valedors en una facció i en l'altra, no era menys virulenta la dels Munyós i els Marcilla a Terol, o la que enfrontava a Saragossa els clans dels Lopes de Lanuça i els Cerdan contra els Ximenes d'Ambel, els Sunyén i els Martines d'Alfocea. Amb tal situació topà Martí només desembarcar a Badalona, el 22 d'abril de 1397, per a assumir la corona, en trobar-se amb l'ambaixada aragonesa.

Per exigència dels seus súbdits de ponent, Martí no trigà gaire a anar a Aragó. Havia de rebre la corona, però també arbitrar en el conflicte immarcescible de les bandositats, que exigia una acció directa sobre el terreny. Aviat tingué ocasió de conèixer el tarannà del governador Gil Roís de Liori, tot i que les amonestacions que aquest rebé mai no passaren d'advertències. Encara a Sant Feliu de Llobregat, en setembre de 1397, de camí cap a Aragó, Martí escrigué indignat a Gil Roís de Liori, perquè no havia fet absolutament res contra Llop Ximenes d'Urrea fill, que tenia ocupat el castell monestir de Montaragó, malgrat les ordres del rei perquè l'abandonés:

Somos muyto maravillados e más de vos que en aquéllos en nuestra ausencia no hayades provehído ne curado certificar, ne consultar ne a nos ne fer hi alguna otra provisión segunt a vuestro officio se pertenece. Porque assín yes, reprendientes vos fuertment de las ditas cosas e de vuestra gran remisión e negligencia que hi havedes mostrado, mandamos vos expressament o de cierta sciencia, dins incorrimiento de nuestra ira e indignación e pena de perder la cabeça, que, de continent, yendo personalment al dito nuestro castiello de Muntaragón, dedes la possessión de aquél e de los otros castiellos e lugares del dito abbadiato al dito abbat de Muntaragón.⁹

L'afer de Montaragó és un exemple que serveix per a il·lustrar la guerra civil que algun autor, amb menys vehemència, ha titllat simplement de bandolerisme feudal, que trastornava la societat aragonesa a la fi del segle XIV.¹⁰ L'abadia de Montaragó era una poderosa senyoria, amb més d'un centenar de viles i llocs sota el seu poder. Ser abat de Montaragó, amb presència en Corts, significava esdevenir un dels senyors més importants i amb més influència del regne. Una dignitat, doncs, que cobejaven els principals clans nobiliaris: els Urrea i —per descomptat— també els Luna. Aquests aconseguiren, en 1395, col·locar d'abat un dels seus, el monjo cistercenc —els bàndols també afectaven l'Església— Joan Martines de Murillo, de segur mercès a la col·laboració necessària de Benet XIII. Precisament, la fidelitat a la causa del papa Luna valgué a l'abat de Montaragó l'ascens a cardenal en 1408. Tanmateix, la possessió per un Luna de les terres dependents del monestir desestabilitzava l'equilibri de poder entre les faccions al nord d'Aragó i vet ací la causa d'un conflicte —una guerra feudal en tota regla— que emprengueren els Urrea, amb la connivència i la desídia interessada del governador, contra l'abat del monestir, malgrat l'oposició reial. I és que, en conclusió, Martí —per la seva muller— era també un Luna i, altrament, Gil Roís de Liori —pels seus parents—, un Urrea.

Martí estava escandalitzat —no podia ser d'una altra manera— per la manca d'autoritat dels seus oficials, impotents o condescendents —com és el cas de Gil Roís de Liori— davant l'anarquia nobiliària, i per la facilitat amb què els caps dels bàndols s'aixoplugaven a les institucions regnícules aragoneses. La paciència de Martí arribà al sùmmum quan, poc abans d'entrar a Saragossa, a Lanaja, el cap de l'ambaixada de la capital del regne que sortí a rebre'l era el capitost facció Pero Cerdan. Martí, indignat, ordenà que el detingueren sense contemplacions, davant la sorpresa de la delegació

9. Daniel GIRONA I LLAGOSTERA, «Itinerari del rey En Martí (1396-1402)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, núm. 9 (1911-1912), p. 81-184; doc. 41, datat el 14 d'agost de 1397, p. 98-99.

10. D'aquesta manera defineix Sarasa la guerra entre banderies a l'Aragó, a la qual dedica un capítol: Esteban SARASA SÁNCHEZ, *Sociedad y conflictos...*, p. 99-109.

saragossana. El rei, però, que sabia de les argücies dels picaplets aragonesos, evità ser ell qui procedís contra Pero Cerdan, puix que no podia fer-ho fins que no jurés els Furs del regne. Tanmateix, sí que ho podia fer el seu governador. En aquesta ocasió, Gil Roís de Liori, després de la reprimenda rebuda per l'afer de Montaragó, ho féu sense badar boca. Pero Cerdán havia estat un dels missatgers de la ciutat de Saragossa en la delegació aragonesa que, mesos abans, s'havia entrevistat amb Martí a Badalona; precisament un dels qui recordaren al nou rei que sense la jura de les lleis aragoneses, a Saragossa, no hi havia obediència possible. Aquella ambaixada aragonesa que acudí a Badalona estava formada per líders facciosos en què —entre altres— a més de l'arquebisbe Garcia Ferrandes d'Herèdia (cap dels Heredia), Llop Ximenes d'Urrea (pels Urrea) i el germà de la reina Ferran Lopes de Luna (pels Luna), eren presents els líders de les bandositats saragossanes Joan Martines d'Alfocea (que, de més a més, era jurat de la ciutat), Pero Cerdan i Pero Ximenes d'Ambel. No han de sobtar, doncs, les maneres exhibides aleshores, sobretot dels orgullosos representants de la capital del reialme.¹¹ Martí, de ben segur, no hagué de quedar gaire complagut de l'actitud mostrada pels ambaixadors, més encara quan, ja a Barcelona, li arribaren les notícies d'alteracions de l'ordre públic al seu regne de ponent, com les que devien incriminar Pero Cerdan; el suficient perquè Martí el qualificués de «criminós», com ho fa en la carta que escriu a la seva esposa el 3 d'octubre arran del succés de Lanaja.¹²

Tanmateix, malgrat aquests frecs inicials, l'estada prolongada de Martí a l'Aragó, fins a l'abril de 1400, serví per a manifestar el compromís sincer del monarca envers els seus vassalls de ponent. La permanència a Saragossa, doncs, fou beneficiosa per a l'ordre públic i ajudà a aparcar les hostilitats entre parcialitats. Una altra cosa ben diferent esdevindria quan Martí marxés del regne. Nogensmenys, les bandositats continuaren ben actives —rei en Aragó estant— quan s'organitzà l'exèrcit per a respondre a l'última falconada (juny de 1398), a la desesperada, del comte de Foix (pretendent al tron catalanoaragonès pel seu matrimoni amb l'infanta Joana, filla de Joan I), que s'emparà del castell i vila de Tiermas, a la Jacetània. El rei nomenà com a capità general de les «Muntanyes de Jaca» el seu cunyat Ferran Lopes de Luna i proveí salconduits per als Urrea (Llop i Pero, Pero Ximenes d'Ambel i Joan Martines d'Alfocea) i els seus contraris (Garcí Lopes de Sessé, Guillem Jaume, Joan d'Azlor, Galacià de Tarba i Pero de Sessé). Els homes de Mateu de Foix, que traspassà mesos després d'aquests fets, desempararen Tiermas tan bon punt l'exèrcit aragonès es posà en camí.

Aragó, durant els primers anys de regnat de Martí, visqué un període de relativa calma, regit des de l'Aljaferia, el vell alcàsser dels Banū Hūd, que recobrà l'espendor de palau reial. Martí s'esforçà a agradar els aragonesos i, potser per això, no tocà res susceptible de poder desestabilitzar l'equilibri de forces del reialme; certament, Martí no sabé o, directament, no volgué actuar sobre l'arrel d'un problema que afectava fins i tot l'autoritat reial: la tremenda divisió en bàndols enfrontats de la societat aragonesa, que tornà a esclatar tan bon punt Martí abandonà el país. La partida d'Aragó, veritablement, no estigué exempta de dubtes, car Martí temia el rebrot de la violència feudal. La pau que havia aconseguit mercès a l'estada prolongada al reialme, en veritat, era d'una gran precarietat i, al moment que Martí traspassà les fronteres aragoneses, els Urrea i els Luna, amb els corresponents exèrcits de valedors, tornaren a estar a mata-degolla. Com explica Zurita: «Las disensiones y bandos que había entre los ricos hombres y caballeros de este reino, estando el rey en Valencia, se fueron más encendiendo; de que se siguió mucha alteración y guerra. Y la tierra estaba por todas sus comarcas llena de

11. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 10-63, vol. 4, 1978, p. 823-825.

12. Daniel GIRONA i LLAGOSTERA, «Itinerari del rey...», doc. 57, p. 102.

malhechores y de hombres facinerosos y delincuentes, no pudiéndose tomar asiento entre las partes en sus diferencias.»¹³

Nogensmenys, amb l'atenció de Martí posada ara en altres afers, no era fàcil que tornés a Aragó aviat. Així que decidí nomenar un lloctinent —virrei— que governés en el seu nom. Martí pensà per a tal càrrec en el seu cosí prim Alfons d'Aragó-Ribagorça, comte de Dénia, i fill del duc Alfons el Vell de Gandia i comte de Ribagorça. Una persona que, com bé assenyala Zurita, era «de mucha dignidad y de la casa real»,¹⁴ a qui el rei nomenà lloctinent seu per a l'Aragó el 7 de setembre de 1402. Així, el 28 d'octubre, Alfons rebé ordres ben precises de Martí per a escometre la host díscola dels Gurrea, concentrada a Torrelles, a la rodalia de Tarassona.

Aquest nomenament, tanmateix, no agradà gens en Aragó. Els contraris al lloctinent reial al·legaven que Alfons d'Aragó-Ribagorça no era aragonès i que, de més a més, no podia exercir l'ofici sense abans jurar els Furs, en presència del justícia, a l'església de Sant Salvador de Saragossa. Ja tenim, doncs, l'emblemàtic. El comte de Dénia era encara a Cariñena, de camí cap a Saragossa per fer-se càrrec de la lloctinència, quan els saragossans presentaren recurs contra el nomenament davant el justícia i aquest —és clar!— acceptà la «firma de derecho». Martí, de València estant, era un cop més sorprès per l'actitud de l'alta magistratura regnicola. El rei, però, contraatacà: escrigué als seus fidels, demanà que ajudessin el comte, però fou debades. Conscient del terreny que trepitjava, Martí havia triat per a lloctinent seu a Aragó un membre de la casa reial, un descendent directe per via masculina de Jaume II, però de poc serví tanta cura en l'elecció. L'1 de setembre de 1403, quasi un any després de proveir la lloctinència, Martí s'adreçava en termes molt durs al justícia d'Aragó, Joan Ximenes Cerdan, tot exigint el sobreseïment de la causa: «Si por aventura yes bien atendido a la letra de fuero, del qual se faze fiesta, mas yes favorable a nos que contrario, como por aquell yes permeso e lícito a nos en nuestra ausencia del regno o de nuestro primogénito, assín como yes, enviar hi lugartenient, como nos havemos feyto reconocer en nuestro archiu los Fueros e trobamos que en ausencia nuestra o de nuestro primogénito, podemos enviar lugartenient en aquexe regno.»¹⁵ Martí, però, ho tindria difícil amb un tal personatge, foralista furibund, que en el futur havia d'esdevenir un dels protagonistes capdavanters —antiurgellista— de l'Interregne. Ximenes Cerdan, en el plet contra la lloctinència del comte de Dénia, brandà l'espasa legalista contra l'autoritarisme reial i la situació derivà, veritablement, en un cul-de-sac jurídic al qual només la presència del rei, en Corts, podia donar solució: les Corts de Maella de 1404.

Aquestes Corts s'iniciaren el 26 de juliol, a l'església de Sant Esteve d'aquella vila lingüísticament catalana i senyorejada per l'orde de Calatrava. Martí pronuncià un discurs per a seduir l'audiència, molt semblant al que pronuncià en Saragossa en 1398. Hi era present, en lloc preminent, el justícia Joan Ximenes Cerdan, que sentí complagut com el rei lloava un cop i un altre els aragonesos, als quals feia descendents dels celtibers. Vèrbola llaminera a banda, el veritable motiu de la reunió era la pau del regne i el justícia i els braços es comprometeren a fer-la realitat. En contrapartida, però, el comte de Dénia havia d'abandonar la lloctinència i, en absència del rei, era reconeguda l'autoritat del justícia com a preminent al regne. Martí, en pro de la tranquil·litat del territori, ho acceptà; ahora, tanmateix, s'avingué a reconèixer una primàcia que havia de resultar fatal en anys successius: des d'aleshores, cap alt representant reial ja no seria reconegut a l'Aragó. El 2 d'agost, finalment, eren conclòses

13. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 10-75.

14. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 10-75.

15. Daniel GIRONA I LLAGOSTERA, «Itinerari del rey En Martí (1403-1410)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, núm. 10 (1913-1914), p. 515-654; doc. 77, p. 531.

les Corts; per intervenció directa del justícia, les violències entre bandositats, de moment, s'apaivagaren, almenys en la ciutat de Saragossa. Alguna cosa, doncs, s'aconseguí. Més enllà de la capital, però, els Urrea i els Luna mai no abandonaren les armes.

L'AFER BRIANDA DE LUNA

Brianda era la germana de la reina Maria, muller de Martí, protagonista d'un afer sentimental que, si creiem Zurita, fou l'origen de l'animadversió dels Luna i els Urrea.¹⁶ En veritat, tot plegat sembla com tret de la ficció literària, amb pinzellades d'epopeia grega. Així com la fi de Troia —segons explica Homer— fou deguda al desig de venjança d'un marit enganyat, Brianda ens apareix com una mena d'Helena a l'aragonesa, on el Menelau de torn, el poderós Llop Ximenes d'Urrea, com aquell rei d'Esparta als aqueus, aconseguí unir tot el clan dels Urrea per a conquerir la fortalesa d'Alfajarín, senyorejada pel Paris d'aquesta història, el noble Lluís Cornell. Ara bé, en aquest cas, Troia no caigué. Brianda era la germaníssima de Maria de Luna i aquesta no consentí que l'Urrea recuperés l'esposa queixosa del poc afecte marital.

En 1377, després de quatre anys de matrimoni, Brianda de Luna abandonà el seu marit, el magnat Llop Ximenes d'Urrea, i fugí amb el seu amant, Lluís Cornell, senyor d'Alfajarín, Letux, Nuez de Ebro, Villafranca de Ebro, Cabañas de Ebro i Azuer. Brianda al·legava, com a motiu per a abandonar el seu espòs, que mai no havia tingut relació carnal amb el baró de la casa d'Urrea i que per això havia decidit deixar-lo. L'afer esdevingué una qüestió d'honor per al marit burlat i, per extensió, per a tot el seu llinatge i, com a conseqüència, esclatà la guerra entre els Urrea i els Cornell (aliats dels Luna), ajudats pels partidaris dels uns i dels altres. Llop Ximenes d'Urrea aconseguí el suport dels llinatges nobiliaris amics, que aconseguiren assetjar Lluís i Brianda al castell d'Alfajarín. Pere III (sogre de la germana de Brianda), finalment, hagué d'intervenir: per a pacificar les parts en conflicte i també per a pressionar el tribunal eclesiàstic encarregat de l'afer en favor de Lluís i Brianda, refugiats en terres de Maria de Luna i l'aleshores infant Martí. El plet no s'acabà fins a 1391, quan s'anul·là definitivament el matrimoni de Brianda i Llop Ximenes d'Urrea. Nogensmenys, el mal, per a la pau del reialme, ja estava fet; el decantament del favor reial —i en concret l'actitud de Martí— envers Lluís Cornell i Brianda passaria factura en el futur, puix que predisposà els Urrea, amb amistats importants a les institucions aragoneses, en contra de la dinastia regnant.

L'acte de Brianda de Luna, certament, provocà una gran commoció a Aragó, que, més enllà del relat de Zurita, podem comprovar documentalment.¹⁷ Els Urrea, veritablement, foren ferits en un dels aspectes més significatius de l'ordre de valors de classe i nissaga en què creien, com és la violació del matrimoni legitimat per l'Església.¹⁸ De més a més, la declaració de Brianda no deixava de ser un afront terrible contra la masculinitat del marit. La filla petita del comte de Luna afirmava sense pèls a la llengua que era donzella quan es casà amb Llop Ximenes d'Urrea i ho continuava

16. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 10-29.

17. El plet per aquest afer, el trobem a la Real Academia de la Historia, Col·lecció Salazar y Castro, I, p. 129, ms. A-4, f. 165-175: *Proceso seguido por mandato de Pedro IV de Aragón y según sus instrucciones a su consejero don Jordán Pérez de Urriés, teniente de gobernador del reino de Aragón por el infante don Juan, primogénito de dicho rey y gobernador general de sus reinos, contra don Luis Cornel, señor de Alfajarín, en el pleito y guerra que sostenía con don Lope Ximénez de Urrea sobre el casamiento de doña Brianda de Luna. En este proceso se halla la cédula de emplazamiento a don Luis Cornel, dada en Zaragoza, a veintisiete de noviembre de 1381.*

18. Esteban SARASA SÁNCHEZ, *Sociedad y conflictos...*, p. 100.

essent quatre anys després. El conflicte s'allargà durant catorze anys i, òbviament, deixà unes seqüeles que encara no s'havien esborrat quan Martí I accedí al tron en 1396. Aragó s'havia escindit definitivament en partidaris dels Luna i dels Urrea i l'hostilitat entre totes dues faccions tornà a rebrotar, fins i tot amb més ímpetu, a la mort del rei sense haver designat successor. Des del 31 de maig de 1410, els líders dels dos partits, Anton de Luna i el vescomte de Roda Pero Ximenes d'Urrea, com afirma Zurita: «no contendían ya por sus respetos particulares sino por cuál pondría rey en el reino».¹⁹

EL COMTE D'URGELL

Quan l'infant Martí, duc de Montblanc, accedí a la corona després de l'estranya mort de Joan I, mentre caçava, el 19 de maig de 1396, ningú preveia el tràgic desenllaç de la dinastia que havia regnat a la unió catalanoaragonesa des del prometatge de Ramon Berenguer IV de Barcelona amb Peronella d'Aragó en 1137. El 13 de juny de 1372, a l'església barcelonesa de Santa Maria del Mar, s'uniren en matrimoni l'infant Martí i l'hereva del poderós magnat aragonès Llop Ferrandes —o Ferrenc— de Luna, el capitost reialista que vencé els unionistes a Épila. Un matrimoni ben avingut, almenys formalment, del qual nasqueren Martí, Joan, Jaume i Margarida, tot i que només el primer superà la infantesa: Martí el Jove, entronitzat a Sicília i protagonista d'un dels episodis militars més brillants de la confederació de catalans i aragonesos, la definitiva derrota de la resistència sarda a Sanluri, el 30 de juny de 1309. Tanmateix, poc després d'això, el rei de Sicília i primogènit d'Aragó morí de malària, a Càller, el 25 de juliol. Martí restava sense hereu, envellit i mancat de la virilitat necessària per a poder engendrar de nou, tot i que ho intentà. Maria de Luna havia traspassat en 1406 i ara, per pressions dels consellers reials, la dona escollida per a procrear el príncep cobejat fou la jove Margarida, filla del comte de Prades. Fou en va, malgrat que el rei, «home de poca estatura e molt gros e gras»,²⁰ fou sotmès a una gran quantitat de tractaments per a estimular la seva virilitat. En la vellesa, que passar la cinquantena era ser vell a l'edat mitjana, a Martí —el rei beat— li tocava emular les gestes amatòries de la joventut. Finalment, morí entre dubtes sobre la seva homenia. Bona culpa de la transcendència d'aquests fets a l'esdevenidor la té el relat de Lorenzo Valla (panegirista del regnat de Ferran I): «Sum enim qui dicant nullo pacto, nec medicorum arte nec multifariis machinis, potuisse eum vel concumbere cum muliere» (Hi ha qui diu que ell no podia copular amb dona, ni amb l'ajut de metges ni amb artefactes mecànics de tota mena).²¹ Qui ho deia? Bé, la font d'informació de Valla fou el bufó reial Antoni Tallander (mossèn Borra), un personatge de l'entorn domèstic de Martí, que tenia vuitanta-quatre anys quan Valla escriu la biografia del pare del seu protector a mitjan segle xv.

19. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-4.

20. Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, vol. II, edició a cura d'Agustí Alcoberro, Barcelona, Barcino, 1997, p. 155. «Home de poca estatura e molt gros e gras» és una interpolació de Carbonell al text que copia, de la cròniqueta dedicada a aquest rei del ms. 212 de la Biblioteca General i Històrica de la Universitat de València, editada per primer cop a: Frederic Pau VERRIÉ, *Crònica del regnat de Martí I*, Barcelona, Marquès de Mura, 1951, i més recentment a Vicent Josep ESCARTÍ, «El Ms. 212 de la BUV i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I», *Caplletra*, núm. 15 (tardor 1993), p. 31-48. Sobre el tarannà personal i polític de Martí I, vegeu la biografia del monarca a Josep-David GARRIDO I VALLS, *Vida i regnat de Martí I: l'últim rei del Casal de Barcelona*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2010; i, més recent i del mateix autor, «El regnat de Martí I i la fi del Casal de Barcelona», a *El Compromís de Casp...*, p. 97-127.

21. Lorenzo VALLA, *Historiarum Ferdinandí regis Aragoniæ*, París, 1521; edició facsímil a cura de Pedro López Elum, València, 1970, llibre 2, p. 80.

I si Martí moria sense successor legítim, que d'il·legítim sí que en tenia, qui havia de ser el futur rei? Per a Martí —i Valla ho corrobora—, el candidat perfecte hauria estat el seu nét —il·legítim— Frederic, fruit dels amors del seu fill amb la catanesa Tarsia Rizzari. Potser servís per a Sicília, però d'antuvi seria difícil de pair per a catalans i aragonesos. De fet, Martí aconseguí arrencar de Benet XIII la legitimitat de Frederic per a succeir-lo al regne de Trinàcria (Sicília) i els estats patrimonials de la casa comtal de Luna. Fins i tot pretengué anar més enllà i legitimar-lo per a la successió de la Corona catalanoaragonesa, acte que havia d'haver-se esdevingut el dia 1 de juny de 1410. Tanmateix, la setmana abans emmalaltí i, precisament, el 31 de maig morí. El noi, amb tot just vuit anys, perdé aleshores tota possibilitat de succeir el seu avi.

Descartada la possibilitat del nét il·legítim, inviable tot i que no impossible (vegem sinó l'exemple de la veïna Castella, amb els Trastàmara), restava la possibilitat d'entronitzar una de les branques secundàries del casal de Barcelona eixides de la descendència de Jaume II. Així, per via masculina, sobre el paper havia de ser el comte Jaume II d'Urgell el cridat a succeir el seu oncle i cunyat Martí. De més a més, Jaume d'Aragó-Urgell, fill del comte Pere d'Urgell (que havia comandat l'exèrcit per a contrarestar l'escomesa del comte Mateu I de Foix), fou casat amb la infanta Isabel, la filla de Pere III i Sibil·la de Fortià, la qual cosa refermà les possibilitats de la casa comtal d'Urgell —si s'escaigués el cas— de succeir Martí. Les noces foren celebrades a València, el 29 de juny de 1406. Nogensmenys, en vida de Martí el Jove, que participà en les negociacions matrimonials, aquest enllaç no tenia la importància que assolí, òbviament, quan el primogènit de Martí faltà. De bell antuvi ningú pensà en l'hereu del comtat d'Urgell com a marit de la infanta, la petita de la prole de Pere III. El pare la pretengué per a Carles VI de França i el germà Joan I per a Janus, príncep d'Antioquia i hereu de la Corona xipriota. Fins i tot Martí, ja rei, pensà per a ella un matrimoni alemany, amb un fill del príncep elector del Palatinat Robert III. Finalment, però, les negociacions no prosperaren. Isabel restà sense nuvi fins que el 18 de juliol de 1405 fou concertat el matrimoni de la infanta i el primogènit del comte Pere d'Urgell, Jaume. Tot restava, doncs, a casa, en la família, puix que Martí i Pere eren cosins germans. Ara bé, el matrimoni de l'urgellenc amb la infanta posava en evidència les ambicions d'aquesta branca secundària del casal de Barcelona, puix que apuntava directament a aconseguir la corona.

Ull viu! Es tracta d'Isabel, la filla de la Fortiana. Frustrada la possibilitat de maridar-la amb un príncep estranger, l'havien casada amb un pretendent directe a la corona en cas de mort de l'únic fill i hereu legítim del rei (el néts legítims de Martí, Pere i Martí, moriren en la infantesa: el primer amb quatre anys i el segon al poc de néixer). Per a la vídua de Pere III «el Cerimoniós», l'hereu d'Urgell era sens dubte el millor partit per a la seva filla. Isabel, per la seva condició femenina, no podia heretar la corona, però casada amb la persona adient, potser, l'aspiració a ser reina esdevingués una realitat. L'exreina Violant, vídua de Joan I i rival de Sibil·la en el passat, però, restava amatent: si la Fortiana ambicionava la corona per a la filla (Sibil·la morí, però, el 25 de novembre de 1406), ella no seria menys i reclamaria el tron per al seu nét, Lluís de Calàbria. Així, doncs, la rivalitat de la fi del regnat de Pere III tornà a aflorar. Nogensmenys, en juny de 1406, Martí el Jove desbordava salut. La situació canvià totalment a partir del 25 de juliol de 1409, quan, víctima de la malària, morí a Sardenya, sense hereu legítim.

S'ha especulat molt sobre els recels de Martí envers el comte urgellenc. Bé, la història, l'escriuen en gran mesura els vencedors i la font d'aquesta presumpta animadversió és Lorenzo Valla, que no estalvia tinta a l'hora de descriure les contradiccions entre un personatge i l'altre, tot començant per l'elecció de Margarida de Prades contra la de Cecília d'Aragó-Urgell, germana del comte. Valla, que

—no ho oblidem— escriu la biografia del guanyador de Casp, basteix un retrat distorsionat de la realitat en què l'infant Ferran de Castella representa el millor dels candidats possibles i qui millor relació tenia amb el rei Martí. Per això imagina una conxorxa per a desprestigiar el comte d'Urgell, de la qual Martí és el cervell. Segons Valla, en el llibre segon d'*Historiarum Ferdinandi regis Aragoniae*, que després Zurita²² segueix a ulls clucs, el nomenament de Jaume d'Urgell com a lloctinent respon a la insistència cansosa d'aquest per tocar poder i a la necessitat de Martí d'apartar-lo del seu costat per a, així, poder tractar amb Benet XIII l'afer de la legitimació del nét Frederic sense pressions contràries. Però —segons Valla— encara hi ha més, puix que Martí trametria cartes a l'arquebisbe Garcia Ferrandes d'Herèdia i al governador Gil Roís de Liori perquè no obeïssin el seu lloctinent general. Que no obeïssin —atenció— al màxim representant del rei. I, de teló de fons, el conflicte perenne de les bandositats aragoneses. No fou així. Les cartes a les quals al·ludeix Valla no existeixen, mai no s'escrigueren. Fins i tot, per reblar el clau, Valla s'atreví a etzibar en la seva història que Martí havia ordenat l'assassinat de Jaume d'Urgell.

La realitat, en canvi, va per un altre camí i l'hostilitat de les autoritats aragoneses contra el comte d'Urgell té una altra explicació, semblant al cas del comte de Dénia citat més amunt. L'aparició d'un lloctinent general anava en menyscapse del poder del governador Gil Roís de Liori, que no estava disposat a consentir-ho, capaç com era de posar les institucions aragoneses i les afinitats familiars en peu de guerra. Ah! I no ho oblidem, el governador era cunyat de l'arquebisbe, que dominava la capital del reialme. Mentre el lloctinent general no traspassés la frontera aragonesa, no havia de passar res.

No s'ha de dubtar de la bona voluntat de Martí envers el marit de la seva germana Isabel. Per què nomenar-lo, doncs, lloctinent d'Aragó en 1408 i ratificar el nomenament el 9 d'abril de 1409? Tanmateix, bé per les pressions aragoneses, manifestades en l'oposició dels qui se sentien afectats per aquest nomenament, bé per motivacions de caire personal, el comte d'Urgell no arribà a prendre possessió del seu càrrec fins a 1410.

Així les coses, Ferran Soldevila arriba a la conclusió, en la seva *Història de Catalunya*,²³ que «no es pot parlar massa de bona voluntat del rei envers el seu nebot, ni de cordialitat en llurs relacions». Bé, potser no era la relació perfecta, però d'aquí a l'animadversió hi ha un bon tros. Certament, no es pot amagar una certa tibantor a partir de l'anunci reial de cercar una sortida legal a la successió, tot obviant els drets de la casa d'Aragó-Urgell. Tanmateix, una cosa ha d'estar clara: el rei no pensava morir-se. Malaltís, xacrós, gras, envellit, el que sigui, però aguantava; i, altrament, no li podem negar una renovellada vitalitat política en els mesos finals del seu regnat.

Ja entrat el 1410, la reina Margarida no quedava encinta i això mobilitzà els candidats a cenyir la corona. Martí, però, no concebia un successor que no fos, malgrat la bastardia, el seu nét Frederic, encara un nen. Primerament, doncs, havia de legitimar-lo totalment. Aquesta pretensió, òbviament, xocava de front amb els drets del comte d'Urgell. Des del primer cop que entrelluquen aquesta possibilitat, Jaume i la seva esposa es traslladen a Barcelona, acompanyats de la mare del comte, l'enèrgica Margarida de Montferrat, el geni de la qual passà a la història per aquella frase que etzibà al fill perquè no acceptés la resolució de Casp: «Fill, o rei o no res!» Era una dona madura per a l'època, sí, però encara no tenia els cinquanta anys quan arribà per primera vegada a la cort de Bellesguard, el 31 de gener de 1410. Des de llavors, Margarida de Montferrat i la nora visitaren sovint la casa del rei. Tenien allí una bona amiga i —si fos necessari— aliada: la reina.

22. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 10-89.

23. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, vol. II, Barcelona, Alpha, 1962, p. 563.

La hipotètica mala voluntat de Martí, des dels temps de Valla, fa massa temps que s'escola en la historiografia, catalana, aragonesa i de més enllà. Si algun interès tenia el rei, aquest era el d'intentar situar el seu nét Frederic en la millor possible de les posicions de sortida en la cursa per la corona. Naturalment, tal intenció degué causar algun frec entre cunyats, però això no havia de significar la condemna del comte d'Urgell a l'Aragó. El tarannà de Martí no era tan maquiavèlic. Martí, però, sí que era massa dubitatiu i això el perdé, si veritablement la seva intenció era la d'assegurar un regne per al seu nebot. Si era així, Sicília estava a la completa disposició de Martí i els sicilians ben contents de ser regits per un rei privatiu. Però Martí no tingué mai la voluntat de separar Sicília de la Corona d'Aragó.

Martí aconseguí legalitzar la situació del seu nét per a heretar el patrimoni de la casa de Luna i Sicília, i tenia al cap legitimar-lo, amb l'ajut de Benet XIII, perquè fos el seu successor al tron catalanoaragonès, però... D'antuvi, el papa concebé la idea de consentir en les pretensions de Martí; aleshores no pensava, en absolut, en l'infant Ferran de Castella, a qui encimbellà després, ni tampoc en el nét de Violant de Bar; i menystenia totalment el duc de Gandia i, tot i els galons en la línia de successió, el comte d'Urgell.

Per a Benet XIII, papa i també magnat aragonès, Jaume d'Aragó-Urgell no era persona de confiança. En febrer de 1410, el comte havia pecat de manca d'habilitat en els afers eclesiàstics. Si més no, les conseqüències foren fatals per als seus interessos. El 16 de febrer, a la mort del bisbe de Barcelona, Francesc de Blanes, s'originà una disputa per qui devia ocupar la seu barcelonina: Martí havia pensat en un parent de la seva primera esposa, Maria de Luna; la reina Margarida, en el seu oncle Lluís d'Aragó-Prades (bisbe de Mallorca), i el comte d'Urgell, «qui reputat se futurum regem» (qui es considera futur rei), havia proposat l'ardiaca de Santa Maria del Mar, Berenguer de Baturell. Això de «qui reputat se futurum regem» ho deia l'arquebisbe de Sevilla, Alfonso de Ejea, home de confiança de Benet XIII.²⁴ El comte insistí en el nomenament del seu protegit i, fins i tot, s'atreví a interrompre una reunió del capítol barceloní quan el papa parlava. Benet XIII exercia una gran influència sobre Martí i no ha d'estranyar que la disputa per la mitra barcelonina —capellans difamants pel mig— acabés en recel del rei vers el cunyat. Potser —a tall d'hipòtesi— aquest fou un dels motius per enviar el comte a fer els deures a Aragó com a procurador general dels regnes. Sigui com vulgui, el papa volia el comte d'Urgell fora de Barcelona i ho aconseguí.

Animositat del papa a banda, quin altre motiu tenia Martí per trametre el seu procurador general a Aragó? El reialme estava relativament tranquil en aquella fi de l'hivern de 1410, tot i que les bandositats continuaven preocupant. Calia, doncs, un cop d'autoritat aleshores? Hi hagués al darrere la pressió de Benet XIII o no, el 22 de febrer, Martí notificà a Anton de Luna la ratificació de Jaume d'Aragó-Urgell com a lloctinent general dels regnes.²⁵ Ull viu! Ni més ni menys que a Anton de Luna, el cap d'una de les grans faccions aragoneses, la més addicta al rei. I així, el comte, acompanyat pel líder dels Luna, entrà en Saragossa en abril. Per a Ferran Soldevila, una «equivocació»: «En lloc de presentar-se a Saragossa com a autoritat serena, col·locada per damunt de les lluites intestines, va entrar-hi acompanyat d'Anton de Luna i dels cavallers del seu bàndol.»²⁶ Però, errada de qui? Del comte? Aleshores, quin sentit té la carta del rei al magnat aragonès?

24. Josep PERARNAU I ESPELT, «El Cisma d'Occident i el Compromís de Casp», a *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià (Barcelona-Peníscola, 19-21 d'abril de 1979)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1986, primera part, p. 55-71.

25. Daniel GIRONA I LLAGOSTERA, *L'extinció del casal de Barcelona o capvespre de la nació catalana. Conferència llegida per Daniel Girona Llagostera en el Centre Excursionista de Catalunya el dia 31 de maig de 1910*, Barcelona, 1910, p. 36.

26. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 561.

Per a Zurita,²⁷ el propòsit del comte d'Urgell en exigir la procuració general era afeblir el poder del governador Gil Roís de Liori, per ser cunyat de l'arquebisbe Garcia Ferrandes d'Herèdia, alhora gran valedor de l'exreina Violant de Bar, que pretenia la corona per al seu nét Lluís de Calàbria. Jaume d'Aragó-Urgell pretendria anul·lar la influència de la muller de Joan I a Aragó. La mort de Martí el Jove havia fet retornar Violant de Bar a la vida pública, a Catalunya i a Aragó, on un dels seus protegits en el passat —l'arquebisbe— era un dels homes forts del reialme.

La vida política del reialme dominada pel prelat Garcia Ferrandes d'Herèdia, pel governador Gil Roís de Liori (parent de l'anterior i gelós de la seva potestat) i pel justícia Joan Ximenes Cerdan (el foralista furibund), els diputats dels quatre braços en la Diputació General presentaren «firma de derecho» contra Jaume d'Aragó-Urgell i el justícia, doncs, es negà a prendre-li el jurament preceptiu per a exercir la lloctinència reial i marxà de Saragossa. Martí reprengué de seguida (per carta datada el 22 d'abril) l'actitud dels diputats aragonesos i els ordenà que obeïssin el seu lloctinent:

Porque vos dezimos e mandamos, de certa sciencia expressament, dins incorrimiento de nuestra ira e indignación, que donedes obra con acabamiento quel dito nuestro caro sobrino sea en el dito officio por todo el dito regno e, por vosotros semblantemente, benignament aceptado, todas contradicciones e impugnaciones cessantes. E endressedes aquell en todas cosas a vosotros posibles, en manera que pueda el dito su officio, assín como fazer se deve, liberament exercir; sabiendo quende hauremos muy grand plazer e el contrario tomariamos en gran desservicio e desplacer.²⁸

Martí no és l'enemic del comte d'Urgell, en absolut! És el seu lloctinent a Aragó i per això és tractat així. El justícia era el mateix que en 1402 havia acceptat la «firma de derecho» contra el nomenament del comte de Dènia. Era un altre cop Joan Ximenes Cerdan qui, per interessos de parcialitat, brandava l'espasa foralista contra l'autoritat reial. L'estira-i-arronsa entre lloctinent i justícia acabà en avalots a mitjan maig, a Saragossa, instigats per la facció dels Urrea, que feia costat a arquebisbe, governador i justícia. El rei, però, ordenà a Jaume, el dia 18 de maig, que esperés i s'atengués a la resolució de la «firma de derecho», alhora que censurava l'actitud del justícia i l'arquebisbe. Martí tenia previst anar personalment a Aragó per a resoldre la qüestió, com reconegué al *merino* de Saragossa el dia 12, però, en aquell moment, la seva primera preocupació era la cerimònia de legitimació del nét que, amb tota solemnitat i en presència del papa, havia de celebrar-se l'1 de juny.

La situació del comte d'Urgell a Saragossa, però, era cada cop més crítica. El nebot de l'arquebisbe i fill del governador, Joan Ferrandes d'Herèdia (havia adoptat el cognom de la mare), entrà en la ciutat amb algunes companyies d'homes d'armes a cavall i es generà un avalot contra el comte, que hagué de fugir de la ciutat per una poterna de la muralla que donava al riu. Jaume d'Aragó-Urgell anà al lloc de l'Almúnia (La Almunia de Doña Godina), possessió de l'orde de Sant Joan, on hi havia el castellà d'Amposta i gran valedor seu, Pero Roís de Moros, i allà li arribà la notícia de la mort del rei.

27. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 10-89.

28. Daniel GIRONA I LLAGOSTERA, «Itinerari del rey En Martí (1403-1410)», p. 653.

EL REI HA MORT

Aleshores, Gil Roís de Liori no era a Saragossa. Era a Barcelona, possiblement reclamat pel rei per assistir a la cerimònia de legitimació de Frederic, comte de Luna. La possibilitat que el fill bastard de Martí el Jove fos rei era una opció que, d'antuvi, no desagradava a Benet XIII, disposat a aprovar el desig del rei, ni tampoc a prohoms com el governador aragonès. L'arquebisbe saragossà Garcia Ferrandes d'Herèdia era, però, un cas diferent, com a declarat partidari del nét de l'exreina Violant de Bar. La mort sobtada del rei agafà Gil Roís de Liori a Barcelona, en entorn hostil, puix que des del moment de l'òbit ja no gaudí de la protecció reial i el partit urgellista pretengué capturar-lo. Fugí disfressat de religiós, cames ajudeu-me, i s'embarcà cap a Peníscola.²⁹

El comte d'Urgell, mentrestant, rebé la notícia a l'Almúnia estant, sota la protecció dels cavallers santjoanistes de Pero Roís de Moros. Ell era el lloctinent general i, com a tal, pretengué exercir l'alt càrrec que ostentava. L'enfrontament entre les dues grans parcialitats del regne —els Luna i els Urrea— era ja un fet sense possibilitat de marxa enrere, els uns a favor del lloctinent general i els altres en contra. Atenció! Esclatà la guerra, que l'Interregne fou precisament això, guerra civil, iniciada en el mateix moment que el comte d'Urgell fou foragitat de Saragossa pels Ferrandes d'Herèdia i els seus aliats.

Mort Martí I, Jaume d'Aragó-Urgell, des de l'Almúnia, començà a fer els preparatius per a sotmetre els seus contraris. Era el candidat aragonès —i català— a la corona per excel·lència. Ara bé, només al Regne valencià tenia un suport ferm, malgrat l'aliança de la parcialitat dels Centelles —els de fora— amb els antiurgellistes, tot i que l'origen d'aquest posicionament cal buscar-lo en la guerra oberta mantinguda pels Centelles i valedors contra el governador valencià Arnau Guillem de Bellera, addicte a la causa del d'Urgell. Al Principat, en canvi, el partit opositor al comte l'encapçalava el governador Guerau Alemany de Cervelló.

A Aragó, els partidaris del comte d'Urgell s'arregleraren sota el cabdillatge d'Anton de Luna —Martines de Luna— i de Xèrica, parent de Pero Martines de Luna (Benet XIII).³⁰ Anton havia assolit la primacia de la parcialitat dels Luna, però això no significà que gaudís del suport del seu familiar papa ni dels seus parents d'Illueca, massa castellanitzats des dels temps de Joan, germà de Benet XIII. Tanmateix, el bàndol d'Anton tenia importants connexions catalanes: Ot de Montcada, baró d'Aitona, era espòs d'Elfa de Luna, i Beatriu —totes dues germanes d'Anton— havia estat maridada amb el comte Hug Folc II de Cardona. Fill d'aquest i de Beatriu era el comte Joan Ramon Folc de Cardona, el principal magnat urgellista del Principat (el seu patrimoni superava el dels comtes de Prades i de Pallars, aquest darrer clarament decantat cap al partit antiurgellista).

Davant de l'esclat de la conflictivitat a València i Aragó, el Principat mantingué una calma relativa.³¹ L'acció de la seva principal institució privativa, la Generalitat, fou determinant, mentre que les darreres Corts de Martí I, que encara continuaven reunides,³² inexplicablement foren dissoltes. Un

29. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-2.

30. Pero Martines de Luna (Benet XIII) era fill de Joan Martines de Luna i de Maria Peres de Gotor, senyora de Gotor i Illueca. L'avi de Benet XIII i el besavi d'Anton de Luna eren germans.

31. Les pugnes partidistes també sovintejaven la geografia catalana estricta, que la mort de Martí I féu reviscolar, com la guerra oberta entre el bisbe d'Urgell, Galceran de Vilanova, i el comte Roger Bernat de Pallars, destacat antiurgellista. El conflicte arribà a Lleida, on el bisbe de la ciutat, Pere de Cardona (germà de Joan Ramon Folc), encapçalà el partit urgellista. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-12.

32. Eren les Corts de Perpinyà, iniciades el 26 de gener de 1406 i traslladades en març a Sant Cugat del Vallès. Suspeses per l'absència del rei, preocupat per les bandositats valencianes, no foren represes fins al juliol de 1408 a Barcelona i continuaren fins a la mort del rei.

home hostil al comte d'Urgell, per la seva afecció a la família de Joan I, esdevenia la primera autoritat del Principat, el governador Guerau Alemany de Cervelló. La capacitat de reacció de l'urgellisme català, en pro d'una pretesa «justícia», fou desmantellada; tot començant pel mateix comte d'Urgell, que, a prec dels emissaris de la Generalitat,³³ que anaren a trobar-lo a l'Almúnia, renuncià a exercir la lloctinència general que tenia per nomenament del rei traspasat.

Val a dir que l'actitud del comte i els representants de la Generalitat ha estat criticada per la historiografia «patriòtica» catalana.³⁴ El Principat, malgrat les divisions, aconseguí reunir un parlament, convocat pel governador Guerau Alemany de Cervelló, primer a Montblanc i després a Barcelona (23 de setembre), assemblea que assolí la representació de totes les sensibilitats (la qüestió d'on devia celebrar-se el parlament causà una gran divisió) malgrat l'abisme que les separava. D'ací sorgí la idea d'un parlament general de tots els estats de la Corona que decidís «per via de justícia» sobre la successió, per a la qual cosa s'enviaren ambaixades a Aragó i el País Valencià.

Aragó estava immers en la guerra civil: Saragossa romania sota el control dels Ferrandes d'Herèdia, Roís de Liori i Ximenes Cerdan, però la major part del reialme, sobretot el nord i la Franja oriental, estava decantada cap al comte d'Urgell. El gran rival de Jaume d'Aragó-Urgell era aleshores l'angeví Lluís de Calàbria. Altrament, Benet XIII, que ja no creia en les possibilitats del nét bastard del rei mort, maquinava per a guanyar adeptes a la causa de Ferran de Castella, qui, poc després de conquerir la vila d'Antequera (16 de setembre), feia declaració del seu dret «preeminent» a la Corona catalanoaragonesa (30 de setembre) i enviava els seus ambaixadors al parlament català reunit a Barcelona.³⁵ Alhora, Ferran iniciava els preparatius militars per a envair València des de Múrcia: «Se juntaba gente de guerra en la ciudad de Murcia y se había pregonado en ella en nombre del infante de Castilla tregua por cierto tiempo con el rey de Granada y se mandaba que ninguno hiciese daño a los moros. Y con esto se publicó que toda la gente de guerra del reino de Murcia se ponía en orden por las fronteras del reino de Valencia y en el campo de Cartagena y en el de Mula que está a la parte de Lorca; y que Pedro Manrique adelantado del reino de Galicia iba a Murcia con quinientas lanzas.»³⁶

Jaume Vicens i Vives —estudiós dels Trastàmara catalanoaragonesos— parla de l'astúcia extraordinària de Ferran;³⁷ bé, potser. Però Ferran mai no amagà la seva reclamació —que no candidatura— del tron catalanoaragonès. Tenia els recursos de la Corona de Castella —era el regent— a la seva disposició i el suport explícit de Benet XIII, que cercava el de la família reial castellana per a imposar-se en la disputa que l'enfrontava a l'altre papa, el de Roma, i a França, que pressionava perquè Pero Martines de Luna renunciés a la tiara pontifícia. Ferran, doncs, només havia d'estar amatent al moment oportú per a intervenir militarment a la Corona veïna. I, òbviament, l'exèrcit castellà no entraria debades en Aragó primer i al Regne de València després; un cop sobre el terreny, l'única solució possible, disfressada de «via de justícia» i consentida des del Principat, havia de ser l'entronització de Ferran.

33. Foren tres les persones que acudiren a l'Almúnia a entrevistar-se amb Jaume d'Aragó-Urgell: Francesc Burguès, Marc Turell i Bonanat Pere. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 572.

34. L'exemple més destacat és Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, p. 570-574.

35. Aquesta declaració, en què literalment s'adjudica el tron catalanoaragonès, la recull Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-9.

36. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-14.

37. Jaume VICENS I VIVES, *Els Trastàmars (segle XV)*, Barcelona, Vicens Vives, 1980, p. 82.

GUERRA I PARLAMENT A CALATAIUD

Guerra, sí. Calataiud fou el primer escenari de la guerra de l'Interregne que menà cap a la —si em permeteu l'expressió— farsa de Casp.³⁸ Aquest primer acte determinà el posterior desenrotllament del drama. Controlada la capital del reialme pels antiurgellistes, Anton de Luna, amb l'ajut de la facció dels Linyan, intentà d'emparar-se de Calataiud, on el bàndol dels Sayas rebia el suport dels Urrea. Mentrestant, els ambaixadors catalans havien estat rebuts a Saragossa (5 de desembre) per —atenció!— Benet XIII i els capitostos contraris al comte d'Urgell. Aquest, aleshores, era ja al Principat, per a estar a prop del parlament català.

Mercès a la iniciativa dels ambaixadors catalans, Benet XIII pel mig, els antiurgellistes (arquebisbe, governador, justícia i el cavaller ribagorçà Berenguer de Bardaixí), convocaren parlament general per al 8 de febrer de 1411, prorrogat al 23, precisament, a Calataiud, que havia de ser presidit pel governador i el justícia d'Aragó. A Calataiud, però, els Linyan i els Sayas s'esbatussaven acarnissadament, mentre que, extramurs, els homes d'Anton de Luna, amb base a Almonacid de la Sierra, combatien els de Pero Ximenes d'Urrea, que havien establert el seu centre d'operacions a Aranda.³⁹ Hi hagué una important escaramussa, favorable als Urrea, però els emissaris del papa i l'ambaixador de Ferran —curiosament aleshores allí— aconseguiren una treva en les hostilitats.⁴⁰

Aragó, a instàncies de l'ambaixada catalana, s'havia de reunir en parlament. Ara bé, la delegació diplomàtica del Principat evità de reunir-se amb els urgellistes i reconegué la representació única d'arquebisbe, governador i justícia. Era el primer pas, donat —val a dir-ho— des de Catalunya, per a neutralitzar les aspiracions del comte d'Urgell. No ens estranyi, perquè aquella ambaixada estava encapçalada per l'abat de Montserrat, Marc de Vilalba, un defensor acèrrim de Benet XIII (el papa havia concedit la independència de Montserrat de Ripoll l'11 de març de 1409) i, en conseqüència, de la causa de l'infant castellà. Els altres participants de l'ambaixada eren el canonge de Vic Francesc Ferriol, Guillem Ramon de Montcada, Pere de Cervelló, el conseller perpinyanès Guillem Llobet i el conseller de Barcelona Francesc Burguès.

La convocatòria del parlament aragonès no portà la pau i les bandositats, ara convertides en partidaris i detractors de Jaume d'Aragó-Urgell, continuaren en lliça per tot Aragó.⁴¹ Davant les portes de Calataiud, on s'imposaren els antiurgellistes, fou vetada l'entrada d'Anton de Luna i els seus —el 23 de febrer— fins a l'arribada de l'arquebisbe de Saragossa. Roís de Liori, Ximenes Cerdà i Ferrandes d'Herèdia actuaven descaradament. En definitiva, no enganyaven ningú. S'havien posicionat clarament contra el comte d'Urgell i havien organitzat una parcialitat poderosa amb el consentiment dels ambaixadors catalans. I encara més, s'havien envoltat d'una pàtina de legalitat que havia de resultar fatal per a les aspiracions del cunyat i nebot de Martí I. Tot i això, les sessions del parlament de Calataiud no foren del tot propícies als antiurgellistes: la ciutat d'Osca, capital de l'Alt Aragó, no hi assistí i el bisbe de Tarassona, Joan de Vallterra, s'enfrontà al metropolità saragossà. Garcia Ferrandes d'Herèdia temia una reacció urgellista a la capital del reialme i s'entestà a tornar a Saragossa. El 30 de maig, l'arquebisbe tancava les sessions, amb l'oposició del prelat de Tarassona i els urgellistes. Per a

38. Per a Ramón Menéndez Pidal, en canvi, fou «autodeterminación de un pueblo», com escriu al pròleg del volum 15 de la *Historia de España*, Madrid, 1964, sota la seva direcció, que meresqué la rèplica de Ferran SOLDEVILA, *El Compromís de Casp (resposta al Sr. Menéndez Pidal)*, Barcelona, Dalmau, 1965.

39. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-15.

40. L'ambaixador de l'infant Ferran de Castella era Diego López de Fuensalida, abat de Valladolid.

41. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-20 i 11-23.

negociar amb els representants del Principat català i el Regne valencià, el parlament aragonès havia nomenat una comissió de nou persones. Fou impossible arribar a un consens sobre el lloc on celebrar el parlament general de tots els territoris. Els representants aragonesos, evidentment, volien que l'elegit fos el seu regne. Finalment, Berenguer de Bardaixí proposà la solució de la reunió dels parlaments aragonès, català i valencià en llocs propers dins dels límits territorials de cadascun dels estats.

L'ASSASSINAT DE L'ARQUEBISBE DE SARAGOSSA

La fi precipitada del parlament de Calataiud havia de portar, finalment, conseqüències tràgiques. Garcia Ferrandes d'Herèdia havia abanderat apassionadament la causa contrària al comte d'Urgell i, òbviament, amb les seves decisions, havia encrespat els ànims dels partidaris d'aquest. L'arquebisbe, camí de Saragossa, s'encontrà amb Anton de Luna a l'Almúnia. Per als uns —carta d'Anton al parlament català—, el de Luna fou requerit per l'arquebisbe, i per als altres (Alpartil, Valla, Zurita),⁴² en canvi, l'urgellista parà un parany al prelat saragossà. Per a Anton de Luna, «fortuna ha així ministrat»,⁴³ que per a l'ambaixador català a Aragó, Guillem Ramon de Montcada (urgellista), fou un «cas fortuït».⁴⁴ En definitiva, als afores de La Almunia de Doña Godina, el 31 de maig, hi hagué una escaramussa entre les forces de l'arquebisbe i Anton que acabà amb la mort violenta del prelat i alguns homes del seu seguici: Pero Díaz Garlon, Tomás i Alfonso de Linyan; perdé un braç Pero Ferrandes de Felices, fou ferit el capellà Joan Bonet i fou pres Jaime Cerdan, fill del justícia aragonès.⁴⁵

La mort de l'arquebisbe causà una gran commoció entre les files antiurgellistes. Des d'aleshores, els Ferrandes d'Herèdia ho tindrien ben clar: l'infant Ferran de Castella, que no el nét de Joan I i Violant de Bar, seria el seu candidat i també la seva esperança. El governador Gil Roís de Liori s'aprestà a demanar el concurs de les hosts castellanques que Ferran havia acumulat a la frontera aragonesa. Per si no fos bastant, el castellà ja havia declarat solemnement les seves intencions, el 14 de maig, de cenyir la Corona catalanoaragonesa. Anton de Luna avisà per carta el parlament català de les intencions d'invasió castellanques, però fou debades. Gil Roís de Liori havia contactat amb Ferran i li havia ofert de lliurar-li Calataiud. Alhora, l'ambaixador català Guillem Ramon de Montcada havia de sortir d'Aragó, cames ajudeu-me, per ser familiar d'Anton de Luna. La situació esdevingué confusa. La mort violenta de l'arquebisbe descol·locà amics i rivals del prelat. Ull viu! A l'Aragó, no hi havia cap autoritat representativa que aglutinés —amb sentit de país— totes les parts en conflicte. L'assemblea de Calataiud havia estat, finalment, un fracàs. El Principat català, mentrestant, mantingué una més que dubtosa neutralitat; no sabé o no volgué desbaratar la previsible invasió castellana.

Gil Roís de Liori es convertí, aleshores, en un peó de Ferran, com ho era Berenguer de Bardaixí, que cobrava directament cinc-cents florins mensuals del castellà.⁴⁶ Vaja, doncs, quina solució de «justícia» preparaven! Qui feia i desfeia era l'ambaixador de Ferran, Diego López de Fuensalida, i les tropes castellanques, finalment, entraren a Aragó: Garcí Fernández Sarmiento (*adelantado* de Galícia),

42. Martí d'ALPARTIL, *Chronica actitatorum temporibus domini Benedicti XIII*, edició a cura de Franz Ehrle, Paderborn, 1906, p. 201; Lorenzo VALLA, *Historiarum Ferdinand...*, llibre 2. p. 92; Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-32.

43. Pròsper de BOFARULL, *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, CODOIN, vol. 1, Barcelona, 1847-1848, p. 145-149.

44. Pròsper de BOFARULL, CODOIN, vol. II, p. 151-152.

45. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-32.

46. Així ho denuncià públicament Violant de Bar. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-73.

Álvaro González de Ávila (cambrer major de Ferran), Pedro Núñez de Guzmán (mariscal de l'infant), Carlos de Arellano (senyor de Los Cameros), Juan Hurtado de Mendoza (majordom major del rei de Castella), Diego Gómez de Sandoval (*adelantado* de Castella), Lope de Rojas i Pedro Gómez Barroso. En total, Zurita diu «hasta ochocientos de caballo»; no indica res, però, dels auxiliars i les tropes d'infanteria (potser li feia vergonya reconèixer-ho).⁴⁷ Bé, un exèrcit castellà en tota regla en un Aragó sense un d'igual capaç de fer front als invasors. De més a més, a la frontera restaven acampades les companyies de Pedro González de Mendoza, Diego Pérez Sarmiento, Íñigo López de Mendoza i Pedro López de Padilla.

ESCAC I MAT A L'URGELLISME ARAGONÈS

Amb les tropes castellanques sobre el terreny, el governador Gil Roís de Liori actuà a pler. Capturà i empresonà el bisbe de Tarassona i eliminà la parcialitat dels Linyan (urgellista) de Calataiud. Alhora, a Épila (lloc amb tantes connotacions), el governador i el justícia pactaren amb tot el bàndol dels Urrea (Pero Ximenes d'Urrea al capdavant), on s'integraren els familiars del papa Benet XIII, els Martines de Luna d'Illueca. Saragossa i Daroca es mantingueren fermament antiurgellistes, mentre que a Terol esclatava la guerra entre els Marcilla (antiurgellistes) i els Munyós (urgellistes).

A l'estiu de 1411 es decidí la sort de la successió de Martí I a Aragó, via militar, com no podia ser d'altra manera. Compromís?, quin compromís? Al sud del regne, Albarrasí esdevingué una plaça clau. La possessió d'aquesta vila havia de garantir les comunicacions amb Castella i, sobretot, el reialme valencià, on també hi havia guerra oberta entre urgellistes (el governador Arnau Guillem de Bellera, la ciutat de València i les viles reials i el bàndol dels Vilaragut) i antiurgellistes (els Centelles). Joan Roís de Moros, germà del castellà d'Amposta, s'emparà del castell d'Albarrasí pel comte d'Urgell, amb trenta cavallers i vint ballesters. Mentrestant, el capitost antiurgellista Joan Ferrandes d'Herèdia, amb l'ajut de tropes castellanques, havia aconseguit sotmetre gran part de Terol, escometé el raval de la població de Villed i posà setge al castell d'Albarrasí.⁴⁸

Els estats d'Anton de Luna, principal objectiu de les tropes castellanques invasores, s'estenien per tot el nord aragonès, des d'Almonacid de la Sierra fins als Pirineus i la frontera catalana. Zurita descriu alguna d'aquestes operacions, amb sort diversa per als atacants, en què destaca en tot moment la presència d'efectius castellanques.⁴⁹ Així, fou combatut el lloc i castell de Morés, que fou assaltat i saquejat, però els atacants no pogueren conquerir el castell. En l'acció morí d'una pedrada el capità castellà Lope de Rojas. Castellans i antiurgellistes aragonesos empaitaren Anton de Luna fins al lloc d'Alcalá de Ebro, que fou barrejat, i el castell de Pola o Pla (en terme de Remolinos), que estava sense defenses. Aleshores, el cabdill urgellista es refugià a Oliete (Terol), senyorejat per Garci Lopes de Sessé.

Militarment, els antiurgellistes pretenien assegurar el sud del reialme i netejar d'urgellistes la vall de l'Ebre. L'acció de les tropes castellanques fou contundent, com bé quedà demostrat a Belchite, on fou desbaratat un escamot urgellista i pres el cavaller Joan d'Urriés. Anton de Luna marxà cap a la seguretat de les terres del nord, a la comarca d'Osca, declaradament urgellista; mentrestant, a la rodalia de Saragossa restaren els homes de Joan Roís de Luna (nebot de la reina Maria de Luna), que aconseguí infligir un correctiu sever als castellanques a Muniesa (Terol). En aquesta acció foren presos els cavallers

47. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-37.

48. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-35.

49. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-37.

castellans Pedro Gómez de Barroso (capità de la host), Sancho Sánchez de Avendaño, Gonzalo de Espinosa, Alonso González de Sosa i Galeazzo de Llúria.

Tanmateix, els urgellistes mai no aconseguiren amenaçar la capital del reialme, controlada per Blasco Ferrandes d'Herèdia —nebot de l'arquebisbe assassinat— i els castellans de Diego Gómez del Àguila, que fou tramès a Alcaine (Terol) per a frenar les falconades de Joan Roís de Luna. Mentrestant, Pedro Núñez de Guzmán —mariscal de Ferran de Castella— fou tramès al Regne de València, a Morella, on els antiurgellistes valencians —els Centelles— s'havien fet forts, i un poderós contingent castellà, capitanejat per Álvaro González de Ávila i auxiliat per la host de Joan de Bardaixí (fill de Berenguer), ocupava Fraga (Baix Cinca), per tal d'evitar qualsevol mena de suport català als urgellistes aragonesos.

Benet XIII ja havia pres partit de feia temps: no li tremolà la mà en excomunicar Anton de Luna per l'assassinat de l'arquebisbe de Saragossa i en beneir la causa de l'infant de Castella. La cort castellana era aleshores a Ayllón (Segòvia), on anà l'home de confiança del papa aragonès, el dominic valencià Vicent Ferrer, per a endegar l'entronització de Ferran. L'antiurgellisme, convertit completament a la causa ferranista, ja no imaginava una altra solució que no fos la coronació del regent de Castella. A Calataiud, s'havia nomenat una comissió de nou per a tractar de la reunió dels parlaments, però, eliminats els urgellistes i mort l'arquebisbe saragossà, restava reduïda a cinc, governador i justícia inclosos. Altrament, els vuit diputats del regne pretengueren ser ells els qui convoquessin i presidissin el parlament. Fou debades. Gil Roís de Liori i Joan Ximenes Cerdan no estaven disposats a cedir i foren ells, ensems amb els altres tres antiurgellistes dels nou de Calataiud (Berenguer de Bardaixí, Joan Cid i Juan Ferrandes de Sayas), els qui convocaren el parlament d'Alcanyís per al 2 de setembre.

Un parlament, però, d'una parcialitat: en foren exclosos expressament els partidaris del comte d'Urgell. Tanmateix, un parlament que, sorprenentment, fou reconegut pels parlamentaris catalans estrictes, a Barcelona i a Tortosa, i que no seria discutit pels urgellistes valencians reunits a Vinaròs. Segons escriu Zurita: «No se llamaron a este parlamento el castellan de Amposta, don Pedro Fernández de Íjar comendador mayor de Montalbán ni don Juan Ruiz de Luna hijo de don Fernán López de Luna y de doña Emilia Ruiz de Azagra señora de Villafeliz, como receptadores y favorecedores de don Antonio de Luna, por procederse contra ellos por el juez ordinario por las censuras de la iglesia por la muerte del arzobispo y estar descomulgados, y como reos y malhechores que habían sido ya condenados por el gobernador.»⁵⁰ Pel governador? És clar! Podia ser d'una altra manera?

El comte d'Urgell protestà davant el parlament català, tot lamentant d'haver cedit en el manteniment de la lloctinència general. Fou debades. Ara, potser, amb un exèrcit castellà a Aragó, les possibilitats de reacció minvaren considerablement. Mentrestant, Joan Ximenes d'Huguet, vicari de la seu metropolitana de Saragossa nomenat per Benet XIII, preparava la sentència d'excomunió —26 d'agost— contra Anton de Luna i els urgellistes aragonesos. Aquests, en resposta, convocaren un parlament paral·lel (Anton de Luna, Pero Roís de Moros i Artal d'Alagó eren diputats aragonesos i al·legaren aquesta facultat) a Mequinensa (senyoria de Guillem Ramon de Montcada).

DOS PARLAMENTS ENFRONTATS

Aragó restava, definitivament, dividit en dos blocs antagònics, amb dos parlaments que s'atribuïen la legitimitat del reialme. Atenció! El d'Alcanyís no havia de ser més legítim que el de Mequi-

50. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-38.

nensa.⁵¹ Ara bé, què n'opinaven els diputats catalans reunits a Tortosa? Un cop constituït el parlament de Mequinensa, presidit per Pero Roís de Moros,⁵² la primera disposició emanada de l'assemblea fou la tramesa d'una ambaixada als parlamentaris catalans congregats a Tortosa, formada per Artal d'Alagó, Martí Lopes de Lanuça i el jurista Joan Gallard.

Els catalans, però, dubtaren. Una resposta positiva als de Mequinensa hauria suposat un cop duríssim a les aspiracions de l'infant i regent de Castella. Només una determinació semblant a la demostrada amb els rebels valencians —antiurgellistes— reunits a Traiguera, en contra del parlament legítim de Vinaròs, hauria variat en gran mesura les coses. No, des del Principat, no s'anava per feina. Els parlamentaris valencians fins i tot proposaren de reunir-se en parlament a Tortosa, on també hi havia els representants del Regne de Mallorca. Aleshores, els d'Alcanyís arribaren a témer la formació d'un front pancatalà, que hauria estat fatal per a la causa antiurgellista: «Y era cierto que los de la congregación de Alcañiz no tenían por bien ni holgaban que los catalanes, valencianos y mallorquines se juntasen en un lugar para tratar de aquella materia en su ausencia y se hiciesen un cuerpo y una voluntad sin ellos, dudando que no estuviesen confederados y unidos contra su congregación siendo tantos. Y también les era muy molesto y grave que la concordia de las partes de la gente noble del reino de Valencia se hiciese sin ellos.»⁵³ Per a acabar de complicar les coses, el 29 de desembre de 1411 es presentà davant el parlament català una ambaixada de Carles VI de França en favor de Lluís de Calàbria, en la qual s'oferia ajut per a foragitar els castellans. Aquesta ambaixada anà després a Alcanyís, on era el 8 de gener.⁵⁴

Si la dilació en la presa de decisions havia afectat en un primer moment la candidatura de Jaume d'Aragó-Urgell, ara corria el perill de fer fracassar la candidatura del castellà Ferran de Trastàmara. Benet XIII s'esverà i, de Peníscola estant, trameté el seu home de confiança, Francesc d'Aranda, a Alcanyís. Recordem que l'antiurgellisme aragonès, com el català, tenia d'antuvi el seu candidat en Lluís de Calàbria. No debades, per això els ambaixadors francesos anaren, després de Tortosa, també a Alcanyís i ignoraren l'assemblea de Mequinensa (clarament urgellista). Francesc d'Aranda, arribat a Alcanyís el mateix dia de l'ambaixada francesa, s'encarregà de deixar les coses com estaven. Els aragonesos, òbviament, rebutjaren la proposta francesa. També la rebutjà el parlament de Tortosa. I Benet XIII, per reblar el clau, exhortà tots dos parlaments a seguir «la via de justícia». Curiosament, ell no s'avingué mai a un procediment semblant en la pugna que l'enfrontava al papa romà. Ara bé, ja adreçat directament als d'Alcanyís, Benet XIII, a qui «—según opinión común— ninguna cosa le convenía tanto como ser el infante de Castilla antepuesto en la sucesión»,⁵⁵ proposà per a resoldre la qüestió (o sia, entronitzar Ferran) que triessin «de muchas buenas personas que havedes, ciertos hombres qui teman a Dios, qui sepan los derechos e leyes de vuestros regnos e amen la cosa pública

51. Fins i tot un historiador tan entusiasta de la causa dels d'Alcanyís com Àngel Canellas López (l'editor modern dels *Anales* de Zurita), es pregunta sobre la validesa jurídica d'aquesta convocatòria a Alcanyís. Àngel CANELLAS LÓPEZ, «La instauración de los Trastámara en Aragón», *Zurita: Cuadernos de Historia*, núm. 4-5 (1956), p. 19-38, en concret p. 27, nota 29.

52. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-49, dóna el nom dels assistents a l'assemblea de Mequinensa. A més del castellà d'Am-posta, que la presidia, hi assistiren, per l'estat dels rics homes, Anton de Luna, Artal d'Alagó i el seu fill del mateix nom, Guillem Ramon de Montcada, Francesc d'Alagó, Pero d'Alagó i Jaime Lopes de Luna; i pels cavallers, Joan Ximenes de Salanova, Martí Lopes de Lanuça, Frederic d'Urriés, Garcí López de Sessé i el seu fill Garcia, Pero de Pomar, Fortuny Díaz d'Escoron, Sanxo d'Antillon, Francesc d'Urriés, Ferrer de Samper, Sanxo Peres d'Ayerbe i, afegeix l'annalista, «otros muy pocos y de muy pocas prendas pero de gran empresa».

53. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-50.

54. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-63.

55. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-66.

de aquéllos».⁵⁶ Dit i fet, els d'Alcanyís elegiren el governador i el justícia per a designar les persones i imposaren una llista de nou compromissaris a Catalunya, que, incomprendible, assentí (15 de febrer de 1412).

UNA GUERRA QUE NO CESSA

La guerra, però, mai no cessà i havia de tenir l'episodi més violent en terres valencianes, a Morvedre (actual Sagunt), el 27 de febrer de 1412, quan l'exèrcit valencià sucumbí davant el castellà de l'*adelantado* de Castella, Diego Gómez de Sandoval. El governador, Arnau Guillem de Bellera, morí en l'acció tot vestint les armes reials. Fou escapat i el seu cap exhibit, clavat en una llança que els vencedors obligaren a portar al fill del governador, de curta edat.

A Aragó, les hostilitats s'havien concentrat al voltant d'Osca, escomesa pels castellans i les hosts antiurgellistes de Pero Ximenes d'Urrea, Joan de Luna i Joan Ferrandes d'Híjar.⁵⁷ La capital de l'Alt Aragó, però, es mantingué fidel al comte d'Urgell. Nogensmenys, tot i la superioritat militar proporcionada per l'exèrcit castellà, els antiurgellistes no aconseguiren imposar-se. La batalla de Morvedre, tanmateix, havia de donar un tomb decisiu als esdeveniments. Abans que aquest xoc crucial es produís, els de Mequinensa confiaren en l'anuència del parlament de Tortosa (en definitiva, ells defensaven la candidatura —diguem-ne— més aragonesista i, alhora, catalanista). Fins i tot un exèrcit comandat per Anton de Luna, auxiliat per mercenaris gascons, n'havia aconseguit desbaratar completament un d'antiurgellista, organitzat per la ciutat de Saragossa, a Eixea. En l'acció, de més a més, fou pres el cavaller antiurgellista Pero Lopes de Gurrea, que fou tancat al castell de Loarre.

La batalla d'Eixea (gener de 1212) podria haver tingut conseqüències decisives si des de Tortosa s'hagués actuat de manera diferent. Els parlamentaris catalans, però, negaren tota representativitat a la congregació de Mequinensa⁵⁸ i s'aprestaren a arribar a un acord amb els d'Alcanyís (15 de febrer). Per a reblar el clau, la batalla de Morvedre (27 de febrer) suposà un gran revés per a la causa urgellista, però els partidaris valencians de Jaume d'Aragó-Urgell encara aconseguiren de reorganitzar-se a Alzira i, el 24 d'abril, derrotaren un exèrcit castellà, comandat per Antonio de la Cerda, a Castelló.⁵⁹ Abans d'això, el 26 de març, el parlament de Mequinensa tornà a requerir el parlament de Tortosa per a deliberar sobre la successió. El 13 d'abril, els parlamentaris catalans contestaren definitivament els de Mequinensa: reconeixien únicament el parlament d'Alcanyís, traslladat ara a Saragossa (abril de 1412), i decidien posar la solució del contenciós en mans dels nou compromissaris imposats des d'Alcanyís que es reunirien a Casp.⁶⁰

El no-reconeixement català fou fatal per al parlament de Mequinensa, que encara es mantingué actiu fins a primers de maig. L'assemblea es dissolgué i el seu president, el castellà d'Amposta, es refugià al castell santjoanista de Miravet. Finalment, Jaume d'Aragó-Urgell, a la desesperada, acceptà exposar la seva candidatura davant els compromissaris de Casp, el 16 de maig.

56. Manuel DUALDE SERRANO, «La plenitud política de la Corona de Aragón», a *Historia de España* (revista *Arbor*), Madrid, 1959, p. 168-169.

57. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-59.

58. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-65.

59. Segons Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-74, els castellans perderen aquella jornada més de cinc-cents homes, quatre-cents cavalls i els penons de Morvedre i de Miralles. I afegeix: «Este destrozó fue a 24 de abril por el cual fue necesario que entrasen nuevas compañías de hombres de armas de las fronteras de Castilla; y las cosas iban amenazando nuevo peligro o confusión.»

60. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-75.

EPÍLEG: DES DE LA SENTÈNCIA DE CASP FINS A LA CAIGUDA DE LOARRE

Mancat de suport efectiu, «pues dentro de Cataluña no halló el favor que esperaba»,⁶¹ Jaume d'Aragó-Urgell, tot i que d'antuvi s'hi havia negat,⁶² trameté els seus procuradors a Casp; gest inútil, car era impossible que els elegits pel parlament rival d'Alcanyís, amb el consentiment dels parlamentaris del Principat de Catalunya (els valencians, derrotats, i els mallorquins, menyspreats, no foren tinguts en compte), fessin cap altra cosa que no fos entronitzar el seu candidat, l'infant de Castella.

Ara bé, el triomf definitiu de l'antiurgellisme, escenificat el 28 de juny de 1412 a la porta de l'església de Santa Maria de Casp, no significà la consecució de la pau. El menyspreu del parlament català a l'assemblea de Mequinensa i la voluntat d'aquell de no immiscir-se militarment al regne veí per a frenar la ingerència castellana descoratjà la causa urgellista; tocada, sí!, però —s'ha de dir— encara no vençuda. A Casp, el sicari predicador de Benet XIII, el dominicà valencià Vicent Ferrer, havia marcat la pauta de les votacions, per si —si esqueia— sorgís algun dubte: Ferran era l'elegit «per iustitiam secundum Deum» i punt.⁶³ Bonifaci Ferrer (també per València), els tres aragonesos (el cervell de la farsa Berenguer de Bardaixí, el bisbe d'Osca Domènec Ram i el cartoixà Francesc d'Aranda) i el barceloní Bernat de Gualbes assentiren sense badar boca. Sis vots, i de representants de cada territori. Ferran d'Antequera, doncs, era rei. Nogensmenys, per a la història restà el parer dels altres dos representants del Principat: l'arquebisbe de Tarragona, Pere Sagarriga, repartí el seu vot entre Alfons II de Gandia (el pare, Alfons I el Vell, havia mort en març) i el comte d'Urgell, mentre que el jurista Guillem de Vallseca, possiblement el millor expert en dret dels presents, s'inclinà decididament per Jaume d'Aragó-Urgell. Ah! Què decidí el tercer valencià, el també jurista Pere Bertran? Vist el panorama, s'abstingué; hi anà en substitució de Gener Rabassa, que al·legà alienació mental per a no assistir a Casp. De totes maneres, l'infant de Castella havia de ser el rei: qui havia d'impedir-ho? Vicent Ferrer ho deia i, doncs, Benet XIII —l'Església— ho proclamava.

I ara, què? No era només el triomf d'una candidatura. El comte d'Urgell i el duc de Gandia, línies col·laterals del casal regnant fins a 1410, restaven amenaçats per sempre, ells i llurs successors, com el nét bord de Martí I, el comte de Luna. Els Trastàmara jamai oblidaren llur ascendència. Però, sobretot, què fer-ne ara, del comte d'Urgell? I també què fer dels seus nombrosos partidaris, repartits ací i allà per tot l'Aragó, els quals, si fracassava definitivament la causa del cunyat de Martí I l'Humà, temien per llurs vides, famílies i hisendes.

Jaume d'Aragó-Urgell s'havia vist compel·lit des del Principat català a trametre els seus procuradors a Casp. Ho féu, malgrat que en sabia la inutilitat. Intentà guanyar temps, quasi a la desesperada, però les seves arques estaven exhaurides i difícilment podia confiar en les possibilitats militars amb les butxaques buides. Mentrestant, la gran preocupació dels parlamentaris catalans era ara què seria d'ell.

A Aragó, la disputa entre els Urrea i els Luna persistia, malgrat la treva aparent que marcà la reunió dels compromissaris de Casp: «Mas por esto no cesaba el odio que entre sí tenían los grandes del reino, antes iba creciendo por la competencia; y eran muchos los que no querían dar lugar que don Antonio de Luna —que era tan poderoso y principal en el reino— se perdiese, cuya casa y estado

61. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-82.

62. Dídac MONTFAR I SORS, *Historia de los condes de Urgel*, vol. II, Barcelona, E. Montfort, 1853, p. 422-423.

63. Així és arrellegat, en acta, el testimoni de Vicent Ferrer a Casp: «et ipsum [Ferran] in certum verum regem et dominum per iustitiam secundum Deum et meam conscientiam habere debent et tenentur». Dídac MONTFAR I SORS, *Historia de los condes...*, p. 439.

—que era grande— le tenían por destruído si el infante don Hernando sucedía en el reino, que era llamado y requerido por don Pedro Ximénez de Urrea su enemigo, que había de perseguir todo el bando contrario y dar el reino al infante como don y beneficio suyo.»⁶⁴ Així les coses, els urgellistes aragonesos no tingueren altra eixida que la resistència a ultrança.

Guerra de successió, sí, n'hi havia una, però, sobretot, era una guerra de bàndols. D'aquesta manera, en essència, fou com la societat aragonesa, emmarcada en fidelitats més per obligació que per devoció, visqué el conflicte de l'Interregne. Si els uns havien resistit temps enrere Jaume d'Aragó-Urgell, convertit en lloctinent general per Martí I, ara els altres —girada la truita— s'aprestaven a defensar-se del rei estranger dels Urrea. Sí, estranger!: «aunque el pueblo hacía sus alegrías y fiestas, quedaron algunos maravillados y como atónitos; y no solamente estaban confusos pero públicamente se comenzaron a quejar y murmurar que hubiese sido preferido en la sucesión príncipe extranjero teniéndolos naturales y de legítima sucesión».⁶⁵

Jaume d'Aragó-Urgell dubtà, sempre dubtà. La seva situació era crítica, però encara era pitjor la dels seus partidaris, empaitats pels Urrea i l'exèrcit castellà de Ferran: «porque la gente de guerra de Castilla estaba tan de asiento como se requería en un nuevo reino y nunca visto hasta que el rey entrase pacíficamente en la posesión dél y el conde de Urgell le viniese a dar la obediencia como su vasallo».⁶⁶ La guerra rebrotà, des de les forteses de Loarre i Bolea, les dues d'Anton de Luna, que esperonà la decisió final del comte d'Urgell d'optar per la via de la resistència.

L'estratègia urgellista passava per mantenir el control sobre l'Alt Aragó i el nord-oest de Catalunya (comtat d'Urgell), amb l'auxili de tropes de més enllà dels Pirineus, sobretot de la intervenció en el conflicte de Tomàs de Lancaster, duc de Clarence (secundogènit d'Enric IV d'Anglaterra), a qui li seria promesa Sicília a canvi del seu ajut. Les negociacions sempre les portà Anton de Luna, acompanyat de Garcia de Sessé⁶⁷ i Joan de Linyan. Tots tres foren a Bordeus per a entrevistar-se amb l'anglès i aprofitaren per enrolar les companyies del genovès Basilio, les d'Anglot i les del navarrès Gracià d'Agramunt.

L'estiu de 1412, des de la publicació de la sentència de Casp, havia comportat mesos d'incertesa, en espera del nou rei, que no jurà els furs aragonesos fins al 3 de setembre, a Saragossa. Ferran, però, acompanyat per l'exèrcit de Castella i la cohort de col·laboracionistes aragonesos, no n'havia de passar ni una als qui s'hi havien oposat. Els urgellistes mai no deixaren de ser perseguits, empaitats fins a les muntanyes de Jaca, on acabaren per reagrupar-se i passar a l'ofensiva, fins i tot escometent llocs propers a Saragossa com Alfocea i Fuentes. Des de Loarre, el *condottiero* gascó Menaut de Favars entrava en terres del comte de Luna i escometia Erla.

La possibilitat d'invasió d'un exèrcit ultrapirenaic arribà a inquietar Ferran i els seus seguidors aragonesos. El rei proclamat, estranger, llevat del seu cercle privilegiat de partidaris, despertava recels en tot Aragó; àdhuc a la capital del reialme, on les autoritats ferranistes reprimirien sense contemplacions qualsevol expressió de dubte pel resultat de Casp: «El pueblo de Zaragoza estaba muy alterado y los jurados prendieron diversas personas que habían osado publicar que no se había hecho como debía la declaración de la justicia en la sucesión; y procedían contra ellos a justicia corporal por vía de

64. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-87.

65. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-88.

66. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-89.

67. Ferran havia tractat de comprar la fidelitat dels Sessé, debades. Vegeu Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 11-51. Garcia de Sessé, fill del magnat Garci Lopes de Sessé, s'havia destacat durant tot el conflicte en la provisió de mercenaris de la Guiana anglesa per a la causa urgellista. Un cop més, doncs, el trobem a Bordeus amb aqueixa missió.

sus estatutos y privilegios.»⁶⁸ Davant d'això, el comte d'Urgell dubtava. El risc era massa elevat, però els urgellistes, el partidaris aragonesos que havien sustentat la seva candidatura al tron, ara el necessitaven, com a única esperança per a no ser anihilats. És aleshores quan Anton de Luna esdevé un cabdill irredemptista que empeny el seu senyor a prendre una decisió que resultaria fatal. Des de Navarra (Carles III, tot i que ho dissimulava, tenia simpaties urgellistes), els partidaris de Jaume d'Aragó-Urgell entren en Aragó i, per sorpresa, prenen el castell de Trasmoz, a la comarca del Moncayo, la primavera de 1413. Poc després cauria en mans urgellistes el castell de Montaragó.

Malgrat les negociacions entre Ferran de Trastàmara i Jaume d'Aragó-Urgell, el trencament d'hostilitats —mai no havien cessat— entre tots dos, arengada per la rivalitat dels bàndols, era un fet massa evident. Les negociacions dels urgellistes amb el duc de Clarence auguraven un reviscolament de la seva causa. A Bordeus hi havia Anton de Luna, Joan de Linyan i Miquel de Maças, tots tres aragonesos, a la recerca de l'ajut militar que permetés contestar el resultat de Casp. I és que, més enllà de predisposicions a la guerra de caire familiar (la mare del comte, Margarida de Montferrat, en primer lloc), foren els urgellistes aragonesos els autèntics valedors de la resistència a ultrança a Ferran d'An-tequera.

Però, ai las!, l'atzar actuà en pro dels ferranistes. Enric IV d'Anglaterra traspassà el 9 d'abril de 1413 i el duc de Clarence, cridat pel nou rei, tornà al seu país. L'ajut anglès, doncs, s'esfumà. Tanmateix, Anton de Luna aconseguí armar un exèrcit de mercenaris gascons i anglesos que des de Loarre, on eren el 22 de juny, escometé el nord d'Aragó. Amb aquest exèrcit en acció, Jaume d'Aragó-Urgell es decidí, finalment, a trencar les hostilitats al Principat i atacà Lleida. Ferran I, veritablement, arribà a témer per la seva corona: «estuvieron las cosas en mucho peligro si al rey no le viniera el socorro de la gente de armas de Castilla con la celeridad y presteza que le vino».⁶⁹ El 10 de juliol, però, un exèrcit castellà derrotà totalment, a Alcolea, l'urgellista de gascons i anglesos comandat pel capità Basilio. La derrota tancà Anton de Luna a la fortalesa de Loarre i decidí, finalment, Jaume d'Aragó-Urgell a abandonar Lleida i a posar-se a recer a Balaguer. El 31 d'octubre, el comte d'Urgell capitulà. El castell de Loarre, tanmateix, encara hagué d'esperar fins a la fi de 1413, defensat per l'amistançada d'Anton, la seva cosina Violant, que havia estat abadessa del monestir cistercenc femení de Trasobares, suprimit per Benet XIII en represàlia. A Loarre es presentà un exèrcit d'almogàvers de Castella, comandats pel líder de la facció dels Urrea, Pero Ximenes d'Urrea. Loarre, finalment, capitulà, però Anton ja no era allí.

La presa de Loarre significà la fi definitiva de la guerra de l'Interregne. Amb el comte d'Urgell pres de per vida, l'urgellisme aragonès fou vençut per sempre. La nova dinastia s'imposà a l'Aragó, amb el triomf d'una parcialitat sobre l'altra, però no aconseguí mai sufocar la divisió endèmica de la societat aragonesa, que tornà a rebrotar en la dècada dels trenta,⁷⁰ de nou amb els Luna i els Ximenes d'Urrea com a protagonistes, i que s'estendria durant tot el segle xv.

68. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 12-14.

69. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 12-17.

70. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, 14-6.